

OŚWIECENIE

Epoka rozumu

NAZWA EPOKI

Immanuel Kant, *Czym jest Oświecenie?*

Oświecenie to wyjście człowieka z zawinionej przez niego niedojrzałości.

*Niedojrzałość jest nieumiejętnością w postugiwaniu się własnym rozumem bez przewodnictwa innych. Niedojrzałość ta jest zawiniona przez człowieka, jeśli jej powód tkwi nie w braku rozumu, ale zdecydowania i odwagi, by swym rozumem postugiwac się bez zwierzchnictwa innych. Sapere aude! **Odważ się postugiwac własnym rozumem!** - oto maksyma oświecenia.*

- Światło naturalne - ludzki rozum, który pozwala poznawać świat, czyli oświeca człowieka, wyprowadza go z ciemnoty - mroku niewiedzy.
- Symbolika światła: rozum, mądrość, dobro, prawda, piękno skontrastowane z ciemnością: niewiedzą, złem, zabobonem.
- Nazwa oznacza też uzyskanie przez ludzkość zdolności do samodzielnego myślenia i odrzucenia autorytetów.
- Inne nazwy oświecenia: wiek rozumu, wiek uczonych, wiek filozofów, wiek światła.

RAMY CZASOWE OŚWIECENIA

Początek

- ◉ bezkrwawa rewolucja w Anglii w 1688 roku (wtedy to mieszczaństwo otrzymali przywileje, które pozwoliły im na sprawowanie współwładzy ze szlachtą i królem).
- ◉ wydanie w 1689 roku przez angielskiego filozofa, Johna Locke'a *Listów o tolerancji*. Tolerancja to jedna z najważniejszych wartości oświecenia. Locke twierdził, że zmuszanie do religii jest bezsensowne, gdyż nie można szczerze wierzyć na rozkaz!

Koniec

- ◉ rewolucja francuska 1789-1799, która (paradoksalnie) miała swe źródła w oświeceniowych hasłach demokratycznych (wolność, równość, braterstwo).

- ◉ Wczesne oświecenie 1740-1764
- ◉ Dojrzałe oświecenie (czasy stanisławowskie) 1764-1795
- ◉ Schyłek oświecenia 1795 -1822

1740 - otwarcie Collegium Nobilium

1764 - wstąpienie na tron

Stanisława Augusta

Poniatowskiego

1795 - III rozbiór Polski

1822 - wydanie I tomiku poezji A.

Mickiewicza „Ballady i

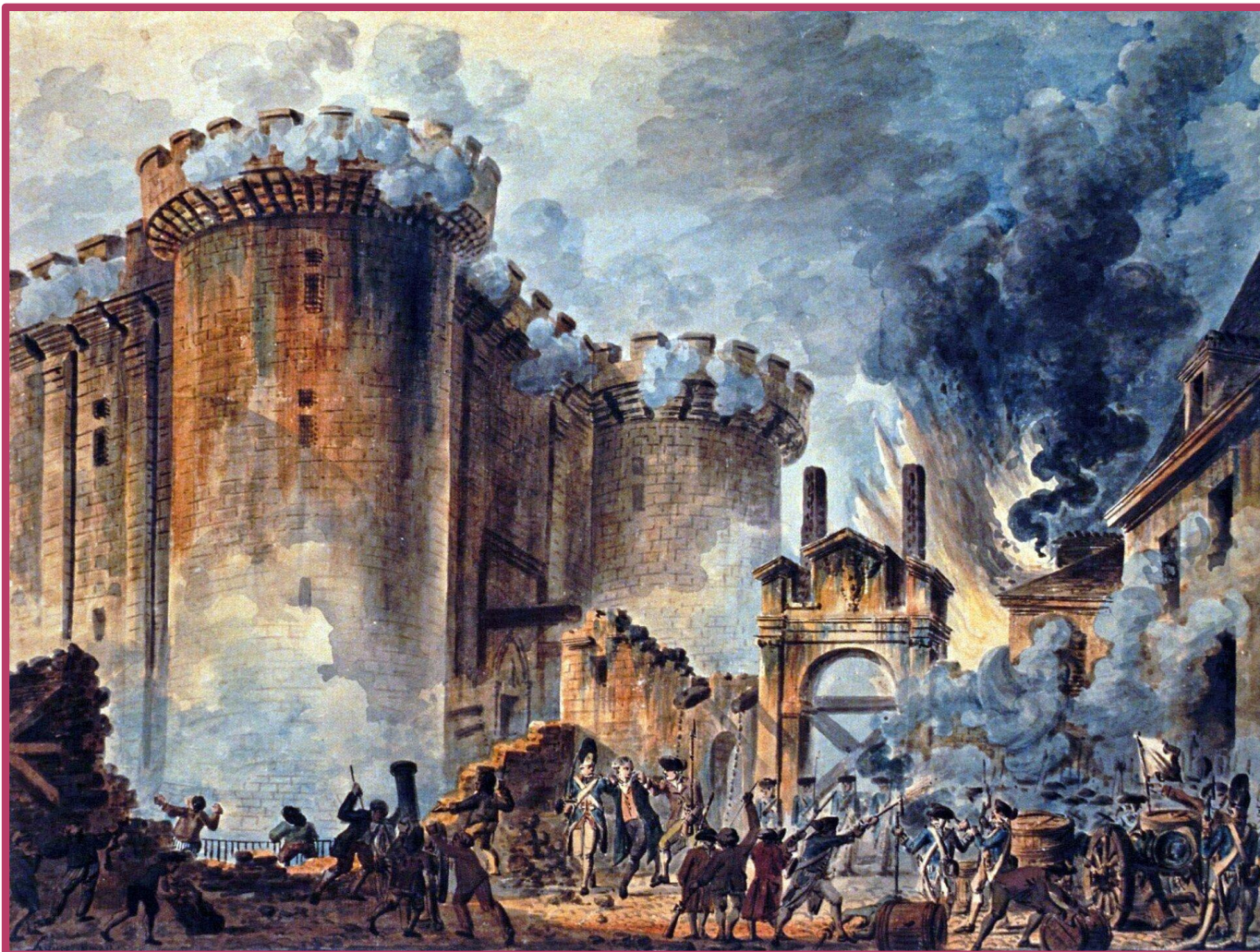
romanse”

Europa - kolebką Anglia

Polska

BASTYLIA BYŁA ZAMKIEM ZAMIENIONYM W CIĘŻKIE WIĘZIENIE; WYZWOLENIE (ZALEDWIE KILKU) WIĘŹNIÓW STAŁO SIĘ SYMBOLICZNYM ROZPOCZĘCIEM WIELKIEJ REWOLUCJI FRANCUSKIEJ.

JEAN-PIERRE HOUËL, ZBURZENIE BASTYLII, 1789, AKWARELA, BIBLIOTEKA NARODOWA FRANCJI, DOMENA PUBLICZNA

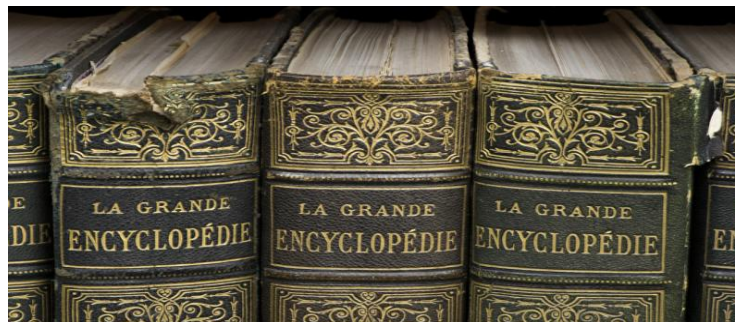
FRANCJA - CENTRUM KULTUROWE

Francja dała kontynentowi wzorce kulturowe. Język francuski stał się językiem elit europejskich: już nie łacina, ale mowa Moliera, Denisa Diderota i Woltera rozbrzmiewała w salonach angielskich, niemieckich czy polskich. Bywalcy tych salonów ubierali się tak jak Francuzi, przejęli od nich maniery, otaczali się meblami w stylu Ludwika XIV, przechadzali się po ogrodach zwanych francuskimi itd.

Madame de Pompadour to jedna z najważniejszych kobiet epoki. Jako kochanka króla Francji Ludwika XV wpływała na losy państwa. Jej strój to wzorzec ubioru oświeceniowej damy.

FRANCJA - CENTRUM KULTUROWE

Wersal w oświeceniu został stolicą kulturalną Europy. Z Francji wywodziła się moda, która opanowała niemal cały kontynent. We Francji istniał też model władzy, który w oświeceniu okazał się najważniejszy - absolutyzm oświecony.

Najwybitniejsi myśliciele oświecenia to Francuzi. Byli przekonani, że szczęśliwy świat zbudują tylko ludzie rozumiejący go. Pogląd ten zachęcał do gromadzenia nowoczesnej wiedzy, ujętej w jednym dziele. W ten sposób powstała *Wielka encyklopedia francuska* (1751-1766), a napisał ją zespół złożony z około 250 osób. Myśliciele stworzyli 35 tomów. Cechy wspólne tego przedsięwzięcia to krytycyzm i dążenie do precyzji. Hasła miały dać rzetelny, wiarygodny i obiektywny obraz ówczesnego świata.

Encyklopedyści :

Denis Diderot Jean Le Rond d'Alembert,
Wolter, Jean-Jacques Rousseau.

NOWOCZESNE SPOŁECZEŃSTWO

- ◉ podstawy funkcjonowania społeczeństwa to umowa społeczna - kontrakt między społeczeństwem a powołaną przez wspólnotę władzą
- ◉ liberalizm - wolność, demokracja podstawą życia społecznego
- ◉ idea konstytucji regulującej funkcjonowanie państwa - Stany Zjednoczone i Polska (konstytucja 3 maja)
- ◉ trójpodział władzy według Monteskiusza

ŚWIATOPOGLĄD CZŁOWIEKA OŚWIECENIA

- **Rozum** pozwala rozwikłać wszystkie tajemnice, źródło mocy człowieka
- Człowiek panem świata, może kształtować go według własnej woli, czynić lepszym, chce zniszczyć ciemność, zabobon, fanatyzm. Reformuje życie społeczne, rozwija i upowszechnia naukę, kulturę.
- Barokowy strach przed nowymi odkryciami i wynalazkami zastąpiony zostaje optymizmem poznawczym.
- Odrzucone zostają też autorytety, szczególnie kościelne.

Główne idee człowieka oświecenia:

- - rozum
- - wykształcenie
- - wolność
- - równość
- - braterstwo
- - tolerancja
- - krytycyzm
- - postęp

GŁÓWNE NURTY FILOZOFII OŚWIECENIA

- racjonalizm - nurt filozofii zakładający, że jedynym narzędziem poznania prawdy o świecie jest rozum (łac. ratio).

- empiryzm - nurt filozofii zakładający, że jedynym narzędziem poznania prawdy o świecie jest **doświadczenie** - zmysłowe odbieranie świata, które pozwala na formułowanie w myślach idei (eksperyment), rozum musi być podporządkowany obserwacji faktów.

John Locke wprowadził pojęcie *tabula rasa* - „czysta tablica”. Taką niezapisaną tablicą jest człowiek, który poprzez zdobywanie doświadczeń stopniowo „zapisuje” na niej zdobywaną wiedzę o świecie.

- sentymentalizm (ang. sentiment - **uczucie**) - nurt w filozofii i literaturze uznający za źródło poznania uczucie. Twórca - J.J.Rousseau uważał, że cywilizacja psuje człowieka, który jest z natury dobry. Powinien on powrócić do natury, aby odbudować swoje pierwotne dobro i zdolność do odczuwania. Hasło: "powrót do natury" (ad fontes).

POSTAWY OŚWIECENIA WOBEC RELIGII

deizm - przekonanie, że Bóg stworzył świat, ale nie ingeruje w jego losy, nie istnieje Boża Opatrzność, przypomina zegarmistrza, który nakręcił zegar, ale go nie reguluje, Bóg to byt spoza tego świata. Większość ludzi oświecenia to deści.

ateizm - zaprzeczenie istnieniu Boga i jakichkolwiek bóstw oraz rzeczywistości pozamaterialnej.

libertynizm - uznanie za najwyższą wartość wolności człowieka, odrzucenie wszelkich norm moralnych, religijnych, obyczajowych

RÓŻNICE MIĘDZY OŚWIECENIEM POLSKIM I EUROPEJSKIM

- ◉ Żaden kraj europejski nie miał wtedy podobnych doświadczeń politycznych.
- ◉ Europejscy twórcy oświeceniowi działali na rzecz ograniczenia władzy centralnej.
- ◉ Europejczycy koncentrowali się na zdobywaniu większych swobód społecznych.
- ◉ Kulturę oświeceniową tworzyli przede wszystkim przedstawiciele arystokracji i mieszczaństwa.
- ◉ We Francji ważnym zjawiskiem był spór „starożytników” z „nowożytnikami”.

EUROPA

- ◉ Kolejne rozbiory Polski decydowały o wyborach tematycznych.
- ◉ Polscy twórcy oświeceniowi działali na rzecz wzmocnienia władzy centralnej.
- ◉ Polacy dążyli do ukrócenia anarchii, wynikającej głównie z poczynań magnaterii.
- ◉ W literaturze polskiej główną rolę odegrali przedstawiciele kleru katolickiego.
- ◉ Wśród polskich twórców nie było sporów co do wielkiego znaczenia tradycji antycznej.

POLSKA

ROLA STANISŁAWA AUGUSTA PONIATOWSKIEGO

- ◉ Mecenase kultury - epoka stanisławowska.
- ◉ Zwolennik reform w państwie.
- ◉ Inicjator przebudowy zamku i Łazienek w stylu klasycystycznym.
- ◉ Zgromadził wokół siebie czołowych przedstawicieli polskiej kultury, ludzi oświeconych.

OBIADY CZWARTKOWE

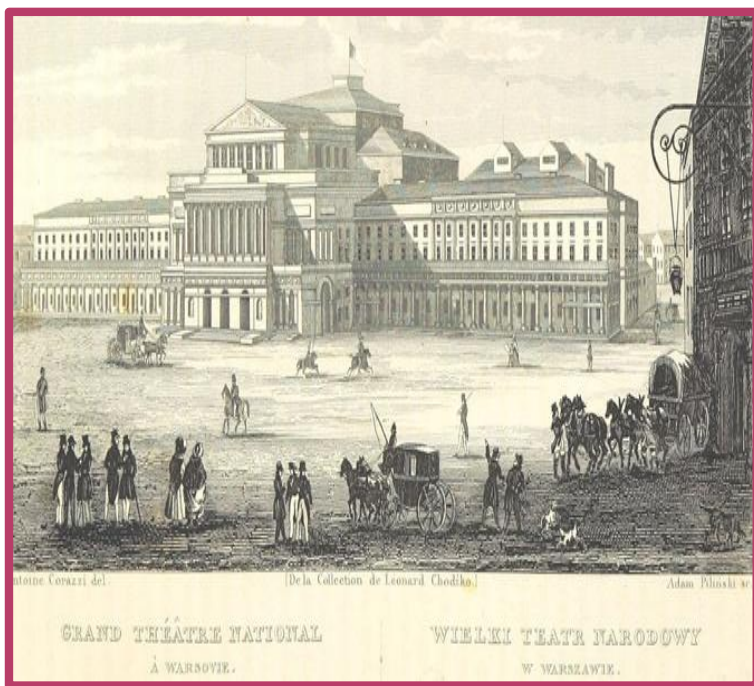
Obiady czwartkowe były spotkaniami urządzanymi przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Bywali na nich ważni artyści (nie tylko pisarze i nie tylko z Polski), by prezentować swoje dzieła, ale też rozmawiać o twórczości innych i o kwestiach politycznych i społecznych. Trwające po kilka godzin zebrania literackonaukowe można potraktować jako nieformalną instytucję kultury, kształtującą opinie elit. Cotygodniowe obiady odbywały się w latach 1770–1777, choć nie zawsze ich znaczenie kulturalne było równie istotne.

Bywali tam m.in. Adam Naruszewicz (zazwyczaj przewodniczył spotkaniom), Ignacy Krasicki, Stanisław Trembecki, Stanisław Konarski, bracia Jan i Jędrzej Śniadeccy.

Sporą część czytanych tam dzieł wydrukowało czasopismo „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”.

TEATR NARODOWY

Teatr Narodowy powstał w 1765 roku. Był to pierwszy stały teatr w Polsce. Jego założenie zostało zainspirowane przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Miał on nadzieję, że sztuki grane w języku ojczystym przyczynią się do zreformowania społeczeństwa i propagowania oświeceniowych idei. Pierwsza sztuka grana w Teatrze Narodowym to (dość słaba) komedia Józefa Bielawskiego pt. *Natęci*, ośmieszająca przedstawicieli sarmatyzmu ostro krytykowanego przez obóz króla. Szczególne znaczenie dla rozwoju Teatru Narodowego miał okres, w którym funkcję dyrektora pełnił Wojciech Bogusławski, utalentowany dramaturg i reżyser, który sprawił, że scena stała się miejscem, gdzie przez odpowiedni dobór repertuaru kształtuje się zaangażowanie społeczne i patriotyzm.

BIBLIOTEKA BRACI ZAŁUSKICH

W 1747 roku bracia Józef (1702–1774) i Andrzej (1695–1758) **Załuscy** – arystokraci, mecenaszi sztuki i organizatorzy życia intelektualnego – powołali do życia pierwszą w Polsce i jedną z pierwszych w Europie bibliotekę publiczną. Zgromadzili w niej około 400 tysięcy różnorodnych druków i niemal 20 tysięcy rękopisów. Biblioteka nie tylko je udostępniała (od pewnego momentu tylko na miejscu, bo sporo dzieł nie zostało zwróconych), ale również opracowywała. Była to więc instytucja naukowa, która katalogowała i opracowywała już posiadane książki i rękopisy, a także inicjowała działalność polegającą na pisaniu kolejnych dzieł (np. historycznych), organizowaniu konkursów literackich oraz wydawaniu utworów ważnych dla polskiej kultury.

KOMISJA EDUKACJI NARODOWEJ

Komisję Edukacji Narodowej powołano w 1773 roku, po rozwiązaniu zakonu jezuitów, który dotąd prowadził najważniejsze szkoły. Celem Komisji było zreformowanie placówek dydaktycznych, zwłaszcza wyższych uczelni i szkół średnich, które miały kształcić człowieka kierującego się ideami oświeceniowymi. Udało się wyraźnie zmienić model nauczania – absolwent nowej szkoły miał być patriotą, sprawnie posługującym się polszczyzną (łacina traciła znaczenie) i znającym najnowsze zdobycze nauki. Komisja Edukacji Narodowej zleciła przygotowanie odpowiednich podręczników. Zajęło się tym powołane w 1775 roku Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. Komisja Edukacji Narodowej dążyła do tego, by pedagogami były osoby świeckie, znające nowoczesne metody nauczania; kładła nacisk, by kształcenie było wszechstronne i obejmowało retorykę, poetykę, nauki moralne, przyrodoznawstwo, wychowanie fizyczne itd.,

SZKOŁA RYCERSKA

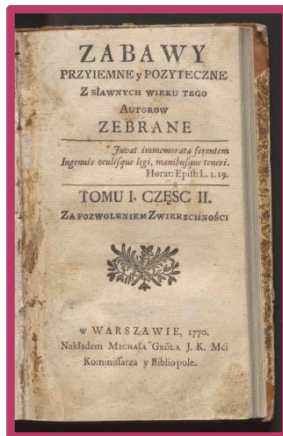
- W 1765 roku powstała pierwsza szkoła kadetów, zwana Szkołą Rycerską. Założył ją król Stanisław August (przeznaczył na ten cel z własnych funduszy 1,5 miliona złotych), a komendantem został książę Adam Kazimierz Czartoryski.
- Instytucja miała szkolić wojskowych, ale nie koncentrowano się w niej wyłącznie na sferze militarnej – za główne zadanie uznano ukształtowanie nowoczesnego obywatela. Służyła temu nauka nie tylko fechtunku czy jazdy konnej, lecz także języków obcych, prawa i... tańca. W szkole uczyli się głównie młodzi szlachcice od 16. roku życia.
- Jej absolwentami byli m.in. Tadeusz Kościuszko, Julian Ursyn Niemcewicz i Jakub Jasiński. Szkołę Rycerską zamknęli zaborcy po upadku powstania kościuszkowskiego w 1794 roku.

KONSTYTUCJA 3 MAJA

Uchwalona w **1791 roku** przez Sejm Wielki. Uznawana jest za pierwszą w Europie, a drugą na świecie (po konstytucji Stanów Zjednoczonych) ustawę zasadniczą. Powstała w wyniku politycznych walk między dwoma stronnictwami: hetmańskim (konserwatywnym) i patriotycznym (dążącym do reform). Opowiedzenie się króla Stanisława Augusta Poniatowskiego po stronie patriotów przyczyniło się do uchwalenia konstytucji. Łączyła Polskę i Litwę w jeden organizm państwowy, przyczyniła się do ograniczenia praw magnaterii, nadała mieszczanom prawa (np. wolno im było otrzymywać szlachecką nobilitację) i stworzyła okazję do rozwoju miast. Ważną kwestią był podział władzy na ustawodawczą (zniesiono *liberum veto* i uznano, że decyzje należy podejmować większością głosów), wykonawczą i sądowniczą. Była to ustawa o charakterze niemal rewolucyjnym, mimo że przeprowadzona bez rozlewu krwi.

CZASOPIŚMIENICTWO

- „**Monitor**” to najważniejszy polski periodyk społeczno-literacki epoki oświecenia. W latach 1765–1785 ukazywał się (z przerwami) dwa razy w tygodniu, w nakładzie ok. 500 egzemplarzy. Powstanie czasopisma zainspirował król Stanisław August Poniatowski, który uznał, że w czasach wyraźnego rozwoju czytelnictwa gazeta może się okazać świetnym sposobem na propagowanie oświeceniowych idei. Wzorcem stało się angielskie pismo „The Spectator”, propagujące żywy kontakt z czytelnikami.
- „**Zabawy Przyjemne i Pożyteczne**” – przede wszystkim literacki. Tygodnik ukazywał się w latach 1770–1777 w Warszawie.

MARCELLO BACCIARELLI

Bolesław Chrobry

Stanisław August Poniatowski

BERNARDO BELOTTO - CANALETTO MALARZ WARSZAWY

Zamek warszawski

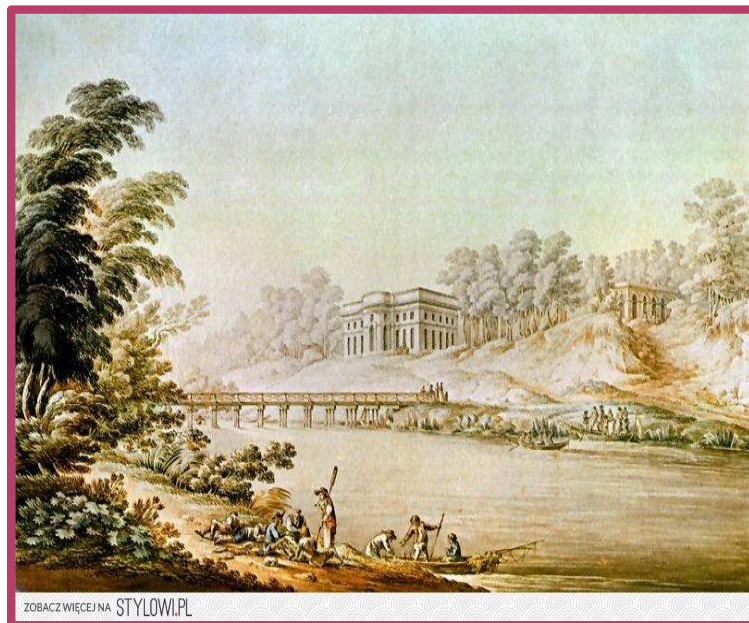

Kościół świętego Krzyża

ZYGMUNT VOGEL

Łazienki Królewskie

Pałacy Czartoryskich

JOSEPH WRIGHT OF DERBY

FILOZOF PREZENTUJĄCY MODEL UKŁADU SŁONECZNEGO

- Postać filozofa – człowiek oświecenia posługujący się rozumem, niezależny od autorytetów, wolny, twórczy. Dominuje, zajmuje miejsce Boga.
- Model układu słonecznego – znak optymizmu poznawczego, nowego spojrzenia na świat w wymiarze kosmicznym, który staje się znany człowiekowi, porządkowanie wiedzy, postęp.
- Upowszechnianie wiedzy, wyzwalamie człowieka z mroków zacofania.
- Kontrast światła i ciemności symbol rozpraszania mroków niewiedzy przez ludzki rozum.

W JAKI SPOSÓB OBRAZ JOSEPHA WRIGHTA
OF DERBY' EGO *DOŚWIADCZENIE Z POMPĄ
PRÓŻNIOWĄ* ILUSTRUJE GŁÓWNE IDEE
OŚWIECENIA?

